

אם אין נופו [כלומר: ראשי נופו] גבוה מן הארץ שלשה טפחים, מטלטלין תחתיו בשבת, כי ראשי הנוף חשובין כמחיצה; אבל אם היה גבוה שלשה טפחים אין מטלטלין תחתיו, שהרי מחיצה הגבוהה מן הארץ שלשה טפחים אינה מחיצה —

ולדעת רב אחא בר יעקב תיקשי, אמאי מועילין ראשי הנוף להיות מחיצה, הא קאזיל הנוף ואתי ברוח מצויה!?

ודחינן: התם נמי דעביד ליה בהוצא ודפנא.

ותמהינן: אי הכי שמחיצה טובה היא ניטלטל בכוליה כלומר: יטלטל תחתיו כל כמה שהיקף האילן גדול —

כי הניחא אם מיירי במחיצה שאינה עומדת ברוח מצויה, יש לומר, הואיל ומחיצה גרועה היא, אין היא מועלת אלא להיקף של בית סאתים.⁽⁷⁾ אבל אם עומדת היא ברוח מצויה, הרי מחיצה גמורה היא ותועיל בכל היקף שהוא —

ואלמה אמר רב הונא בריה דרב יהושע: אין מטלטלין בו

אלא אם אין עולה היקף האילן על בית כה-א פאתים [שטח שזורעין בו סאתים זרע, וגודלו מאה על חמשים אמה כחצר המשכן]!?

ומפרשינן: החידוש הוא: כי מהו דתימא: ניגזר שלא לשהות ביום טוב ושבת בסוכה שהאילנות דפנות לה משום גזירה דלמא אתי לאישתמושי באילן לשים על האילנות את כליו ואסור משום שבות ביום טוב ובשבת.

קא משמע לן משנתנו שאין גוזרים כן.

תא שמע מברייתא שלמדנו בענין היתר שאיבת מים מבורות שברשות הרבים על ידי מחיצות של דיומדין, שהן זויות שיש בהן אמה לכל רוח בארבע פינות הבור —

אם היה שם באחת מפינות הבור אילן שניתן לחוקקו ולחלקו באופן שיהא בו אמה לכל רוח, או גדר אבנים מרובעת אמה על אמה או מחיצת הקנים [מפרש לה בעירובין, ופליגי אמוראי שם בפירושו] —

הרי כל אחד מאלו נידון משום דיומד —

הרי למדנו שהאילן כשר הוא להיות מחיצה אף שהוא נד ברות, ותיקשי לרב אחא בר יעקב!?

ומשנינן: התם נמי, משום הכי כשר, כיון דעביד ליה בהוצא ודפנא.

תא שמע: אילן המיפך על הארץ, נופו גדול מאד, וראשי הנוף כפופין סביב על הארץ, ויש חלל גבוה עשרה טפחים מן הקרקע לנוף —

מצויה; אבל לרב אחא בר יעקב שפירש משנתנו באילנות העומדים ברוח מצויה, אם כן תיקשי: מאי למימרא!?

7. מציינו במחיצה "גרועה" כגון מחיצה שאינה

של שתי וערב, שלא התירו חכמים להיקף בהם אלא שטח של בית סאתים זרע [מקום שניתן לזרוע בו סאתים זרע], ושיטחו כחצר המשכן שהוא מאה על חמשים אמה.

ומשנינן: משום דהוה דירה שתשמישיה לאויר שחוצה לה. כלומר, אינה עשויה הדירה שתחת האילן אלא לצורך אויר שחוצה לה, לשמור את השדות. וכל דירה שתשמישיה לאויר שחוצה לה אין חשוב ההיקף כהיקף לדירה.

והיקף שאינו לדירה אין מטלטלין בו אלא בית סאתים.

תא שמע מברייתא בענין תחום שבת:

א. העומד בשעה שקידש יום השבת מחוץ לעיר, במקום שאינו מוקף מחיצות, יש לו ארבע אמות כ"מקום שביתתו" שהן נחשבות "מקומו של אדם". שהרי אמרה תורה "שבו איש תחתיו, אל יצא איש ממקומו ביום השבת". ומאותן ארבע אמות הרי הוא מונה תחום שבת, אלפיים אמה.

ב. השוּבֵת במקום מוקף מחיצות, כל המקום המוקף נחשב לו כארבע אמות, והרי הוא מונה תחום שבת אלפיים אמה מגבול ההיקף ואילך.

ג. היקף שאינו עשוי לדירה אינו נחשב "היקף" אלא אם היה ההיקף קטן מבית סאתים, וכפי שנתבאר.

ד. תל גבוה עשרה טפחים הרי הוא חשוב כמוקף מחיצות, מפני שאומרים "גוד אסיק מחיצתא".

אדם אשר שבת בכניסת השבת בתל שהוא גבוה עשרה טפחים, והוא [שטחו] יותר מארבע אמות⁽¹⁾ עד בית סאתים⁽²⁾.

וכן השוּבֵת בנקע, שקע באדמה העשוי מששת ימי בראשית, שהוא עמוק עשרה טפחים, ושטחו הוא מארבע אמות עד בית סאתים.

וכן השוּבֵת בתוך קמה קצורה, בקרחת שנוצרה בתוך קמה, לאחר שנקצרה הקמה שבאמצע, ושכולות מקיפות אותה, והיה גודל הקרחת מארבע אמות ועד בית סאתים [רש"י].

הרי זה מהלך בשבת את כולה [את כל שטח ההיקף] כדין שוּבֵת באויר מחיצות, שאינו מונה תחום שבת אלא מהמחיצות ואילך, וחוצה לה עוד אלפים אמה, שיעור תחום שבת.

הרי למדנו שהשיכולות חשובות כמחיצה, אף על גב דקאזיל ואתי [הולכים ובאים ומתנוועים ברוח מצויה], ותיקשי לרב אחא בר יעקב!?

ורחינן: התם נמי דעביד ליה בהוצא ודפנא, חיזק באמצעותם את השיכולות כדי שלא ינודו ברוח.

מתניתין:

א. שלוחי מצוה ההולכים בדרך מצוה, כגון

1. שהרי אם אינו גדול מארבע אמות, אף בלאו המחיצות יש לו ארבע אמות שמהן ואילך הרי הוא מונה תחום שבת, ואין שייך לומר: הרי זה מהלך את כולה דהיינו משום היקף המחיצות, כיון שבלאו הכי יש לו ארבע אמות; וגם לא

2. אבל יותר מבית סאתים, לא, הואיל והיקף שאינו עשוי לדירה הוא.

הועילו לו מחיצותיו להוסיף לו היתר הליכה יותר מאשר בלי מחיצות.

והמשמשין פטורין משום שהעוסק במצוה פטור מן המצוה [משנה ברורה].⁽⁶⁾

ג. אוכלין ושותין עראי חוץ לפרכה, לפי שאדם אוכל אכילת עראי חוץ לביתו [ריטב"א].

גמרא:

והוינן בה: מנא הני מילי שהעוסק במצוה פטור מן המצוה?⁽⁷⁾

מי שהולך ללמוד תורה או להקביל פני רבו, או לפדות שבויים [רש"י], הרי אלו פטורין מן הפרכה⁽³⁾ אפילו בשעת חנייתן, לפי שכל העוסק במצוה פטור מן המצוה אם אינו יכול לקיים את שתיהן [רש"י ותוספות].⁽⁴⁾
ב. חולין ומשמישיהן פטורין מן הפרכה —

החולים פטורים משום שהם מצטערים בשיבתם בסוכה, וכתוב: בסוכות "תשבו" שבעת ימים, ובעינן "תשבו כעין תדורו", ואין דירה במקום שמצטער [ריטב"א].⁽⁵⁾

במלאכתו של מקום לא חייבתו תורה לטרוח ולקיים מצוות אחרות אע"פ שאפשר. והוסיף עוד: ומיהו מודינא ודאי, שכל שאינו צריך לטרוח כלל, אלא כדרכו במצוה ראשונה יכול לצאת ידי שתיהן, דבכי האי גוונא ודאי יצא ידי שתיהן, ומהיות טוב אל יקרא רע.

5. ובמשנה ברורה כתב בשם רבינו מנוח: משום דכתיב "תשבו כעין תדורו", ואם היה לו זה החולי כל השנה לא היה יושב בביתו דוקא, אלא היה הולך למקום שנקל לו החולי; וראה היטב בסוגיית הגמרא לקמן כו א.

6. וכטעם זה כתב הלבוש; ובערוך לנר כתב: משמשי חולה פטורים מתשבו כעין תדורו, שהרי אף מביתם הם יוצאים לגמול חסד עם החולה ולשמשו; ובבכורי יעקב כתב טעם אחר: משום מצטער הם פטורין, כיון שצריך לעסוק עם החולה צער הוא לו לישיב בסוכה.

7. הקשה הריטב"א: תימא, דהא ודאי לא אמרו העוסק במצוה פטור מן המצוה אלא כשאי אפשר לקיים שתיהן, [כשיטת התוספות שהובאה בהערה לעיל]; וכיון דלא מיפטר אלא בעודו עוסק במצוה זו, למה לי קרא, פשיטא, למה יניח

3. ביאר רבינו עקיבא איגר, כי אף שהעוסק במצוה אינו מותר לעבור בקום ועשה, מכל מקום מותרים הם לאכול חוץ לסוכה, דאין על אכילה איסור כלל שלא לאכול חוץ לסוכה, אלא דמוטל עליו לקיים מצות עשה שהיה אכילתו בסוכה, ואם אינו הולך לסוכה לאכול אכילתו שם — מבטל מצות עשה, ראה שם.

4. כתבו התוספות: אין פטורין בשעת חנייתן אלא באופן דאי מיטרדי בקיום מצות סוכה הווי מבטלי ממצוות, שהרי אין העוסק במצוה פטור מן המצוה אלא אם כן אין יכול לקיים שתיהן; וכן היא שיטת רש"י והריטב"א בכל הסוגיא, שאין העוסק במצוה פטור מן המצוה אלא כשאינו יכול לקיים את שתיהן.

והר"ן חולק על התוספות וסובר: העוסק במצוה פטור מן המצוה אף על פי שיכול לקיים את שתיהן, ובלבד שיהא "עוסק" במצוה, אבל "המקיים" מצוה אינו פטור מן המצוה, ולכן מי שיש לו ציצית בבגדו ותפלין בראשו אינו נפטר משאר מצוות.

וכתב: דין זה נלמד מדין חתן שהוא פטור מקריאת שמע כמבואר בהמשך הסוגיא, אף על פי דאפשר ליה ליתובי דעתיה ולקיים את שתיהן, ומינה ילפינן, שכל שהוא עוסק

דתנו רבנן: כתיב "והיו הדברים האלה אשר אנכי מצוך היום על לבבך, ושנתם לבניך ודברת בם. בשבתך בביתך, ובלכתך בדרך, ובשכבך ובקומך". ויתור יש כאן, שלא היה לו לומר אלא: ודברת בם בשכבך ובקומך [ריטב"א]. אלא בא הכתוב ללמד:

"בשבתך בביתך" – פרט לעוסק במצוה, שהוא פטור מקריאת שמע.

"ובלכתך בדרך" – פרט לחתן, שהוא פטור מקריאת שמע הואיל והוא טרוד במחשבת בעילת מצוה.

ומפרשת הגמרא האיך דינים אלו נדרשים מן המקראות.⁽⁸⁾

מכאן אמרו: הכונס את הבתולה ועדיין לא עשה מעשה [שו"ע], שהוא טרוד טרדה דמצוה, שמחשב על עסק בתולים [משנה ברורה], הררי הוא פטור מקריאת שמע.

ואילו הכונס את האלמנה, שאינו טרוד במחשבת בעילתה, הרי הוא חייב בקריאת שמע!

מאי משמע, האיך משמע ממקראות אלו לפטור את העוסק במצוה?

קבורה קודם זמן עשיית הפסח, ואם יתעסק בקבורה יהיה תמא ולא יוכל לעשות הפסח בזמנו שהיא מצוה חמורה הימנה, הרי דין זה תלוי בדין "העוסק במצוה פטור מן המצוה", והואיל ופטור הוא מן המצוה, מותר לו להתעסק בקבורה ותידחה מצות הפסח.

8. כתב רש"י: אף על גב דחתן נמי במצוה טריד, ולמה לי שני מקראות!?

דאי הוה כתיב רק חד קרא, היינו אומרים שלא פטר הכתוב אלא טורח ועושה מלאכת מצוה בידים או מהלך למצוה, אבל חתן שהוא יושב ובטל ואינו עוסק אלא טריד במחשבת בעילה, לא פטר הכתוב, הלכך מקרא יתירא אשמועינן דפטור מקריאת שמע.

ביאור דבריו: אם לא היה כתוב אלא פסוק אחד, היינו מפרשים אותו על "עוסק במצוה" ולא על חתן, כי את שתי המקראות אפשר לפרש על עוסק במצוה.

אבל התוספות גרסו בהיפוך: "בשבתך בביתך" פרט לחתן, "ובלכתך בדרך" פרט לעוסק במצוה; וביארו, כי כן היא משמעות הכתוב: בשבת דידך הוא דמחייבת בקריאת

מצוה זו מפני מצוה אחרת!?

ויש לומר: הא קא משמע לן, אפילו בעי להניח מצוה זו לעשות מצוה אחרת גדולה הימנה, אין הרשות בידו, דכיון דפטור מן האחרת הרי היא אצלו עכשיו כדבר של רשות, ואסור להניח מצותו מפני דבר שהוא של רשות. ועוד לימדנו הכתוב, דאע"ג דאיכא עליה מצוה קבועה לזמן ודאי, כגון קריאת שמע ושחיטת הפסח, וקודם לכן באת לו מצוה אחרת שתבטלנו מן האחרת אם יתחיל בה, רשאי הוא להתחיל בזו שבאה לידו עכשיו, ואם יבטל מן האחרת יבטל, ואינו חשוב פורק עצמו ממנה כשפורקה מעליו מחמת דבר מצוה, שאין חיוב המצוה עליו עד שיגיע זמנה וראשונה קודמת.

ביאור דבריו: כי בלאו דין העוסק במצוה פטור מן המצוה, היה לו להניח מצוה שאינה עוברת כדי לקיים מצוה שקבוע לה זמן; אבל כשהמצוה הראשונה שנודמנה לידו היא מצוה עוברת, אף בלאו דין "עוסק במצוה פטור מן המצוה" למה יניח מצוה זו מפני מצוה אחרת ואף שקבוע לה זמן.

וראה עוד ברש"י לקמן בעמוד ב ד"ה שחל, שמבואר בדבריו, שאם באה לו מצוה קלה של

המצוה, אפילו כונס את האלמנה נמי יהא פטור מקריאת שמע, כי אף שאינו טרוד, הרי עוסק הוא במצוה!

ומפרשינן: כונס את הבתולה פטור משום דלבו טריד במחשבת בעילה, ואינו יכול לקיים את שתיהן. אבל כונס אלמנה הרי לא טריד בכך, ויכול לקיים את שתיהן.⁽⁹⁾

וקא סלקא דעתין לפרש, כי חזן פטור לאו משום דין עוסק במצוה, אלא משום שעל ידי הטירדא אינו יכול לכויין דעתו ולקרנות, ולפיכך תמהינן:

וכל היכא דטריד, האם הכי נמי דפטור?!

אלא מעתה, אם טבעה ספינתו בים, דטריד בצערו, האם הכי נמי נימא דפטור?!

וכי תימא הכי נמי, שמא תאמר: אכן הטרוד בצערו פטור מקריאת שמע —

והאמר רבי אבא בר זבדא אמר רב: אבל חייב בכל המצוות האמורות בתורה, חוץ מן התפלין, שהרי נאמר בהן "פאר". כדכתיב ביחזקאל: "פארך חבוש עליך",

אמר רב הונא: לפי שנאמר "בשבתך ובלכתך", הוקשו לדרך [רש"י ברכות], כדי לומר לך: לא חייבה תורה אלא כ"דרך" של ההולך בסחורה: מה דרך רשות, אף כל רשות. לאפוקי האי, עוסק במצוה, וחתן שהוא טרוד בטירדא של מצוה, דבמצוה עסק.

ותמהינן: מי לא עסקינן דקאזיל [הולך] לדבר מצוה? וכי אינך יכול לכלול במקרא דרך מצוה עם דרך הרשות? והרי "דרך" סתם כתבה תורה, ואפילו הכי קא אמר רהמנא: ליקרי קריאת שמע?!

ומפרשינן: אם כן שהמקרא מדבר אף בדרך של מצוה, לימא קרא [יאמר הכתוב]: "בשבת ובלכת".

מאי "בשבתך ובלכתך"?

ללמדך: בלכת דידך — דרך רשות שהיא לך ולצורךך — הוא דמחייבת, הא בלכת דמצוה — שאינה לך ולצורךך אלא לצורך המקום — פטירת.

ותמהינן: אי הכי, שהעוסק במצוה פטור מן

בעילה, ומסתברא כי פטריה קרא משום טירדא פטריה, דאינו יכול לעסוק בשנים כאחד; כונס אלמנה לא טריד: ויכול לקיים את שתיהן.

ביאור דבריו: המקשה סבר שאף אם יכול לקיים את שתיהן הרי הוא פטור, וייפטר משום עיקר העסק במצוה; והתרצן תירץ לו, כל שיכול לקיים שתיהן אינו פטור, ולפיכך אין פטור אלא הכונס את הבתולה.

ולכאורה היה אפשר לפרש, כי בכונס את הבתולה, אין הטירדא חשובה מצוה שתפטור מקריאת שמע, אלא עיקר העסק הוא שפוטור

שמע ולא בשבת דמצוה שאתה יושב ומחשב בבעילת מצוה, ובלכתך ממעט עוסק במצוה, דמשמע בלכת דידך ולא בלכת דמצוה.

ועל פי דרכם שמשמעות הכתוב ד"בשבתך" הוא פרט לחתן, הוסיפו: ומחתן לא הוה ידעינן שאר עוסק במצוה, דדילמא שאני חתן שאין נקל לו כל כך להסיר הטירדא מלבו, אע"פ שבטירדא דרשות מיבעי ליה ליתובי דעתיה ולהסיר מחשבת טרדתו.

9. לשון רש"י: טריד: לבו טרוד במחשבת

ואבל לאו בר פאר הוא, וכשמתפאר מראה בעצמו שאינו אבל [רש"י].⁽¹⁰⁾

הרי למדנו שאפילו אבל שהוא טרוד בצערו חייב בקריאת שמע, שהרי אינו פטור אלא מתפילין?!

ומשנינן: הא דפטור חתן מקריאת שמע אינו משום שאינו יכול לכויץ לבו, אלא:

הכא, בחתן הטרוד במחשבת בעילה, הרי טריד הוא בטירדא דמצוה, ולכן פטור הוא. וללמדך בא הכתוב, שאינו מחויב להסיר דעתו ממחשבת מצוה ראשונה בשביל מצוה זו הבאה עליו, אלא יעסוק בראשונה, ויתן לבו להיות בקי בדבר —

אבל **התם**, באבל [או מי שטבעה ספינתו בים], הרי טריד טירדא דרשות. שאף על פי שהוא חייב לנהוג אבלות של נעילה רחיצה וסיכה כדי להראות כבוד מתו, הרי אינו חייב להצטער, וכיון שכן חייב להסיר מחשבותיו ולכויץ.

ותמהינן: וכי דין העוסק במצוה פטור מן המצוה מהכא, מ"בשבתך בביתך" הוא דנפקא?

והרי מהתם נפקא, מפסוק אחר אפשר ללמוד שהעוסק במצוה פטור מן המצוה?!

דתניא: כתיב גבי קרבן פסח שעשו ישראל בשנה השנית לצאתם מארץ מצרים: "ויהי אנשים אשר היו טמאים לנפש אדם ולא יכלו לעשות הפסח ביום ההוא".

ומפרשת הברייתא: אותם אנשים מי היו? (11)

נושאי ארונו של יוסף היו אותם אנשים, דברי רבי יוסי הגלילי.

רבי עקיבא אומר: מישאל ואלצפן היו, כה-ב שנטמאו, [רש"י] **בנרב ואביהוא**, שמתו ביום השמיני למילואים, בראש חודש ניסן באותה שנה.

רבי יצחק אומר: אי אפשר לפרש כרבי יוסי הגלילי ולא כרבי עקיבא, שהרי אם נושאי ארונו של יוסף היו, כיון שחדלו לשאת אותו משעה שחנו בהר חורב, באחד בסיון בשנה שעברה, יכולין [היו, רש"י] ליטתה קודם עשיית הפסח, שהרי כבר היה להם אפר פרה אדומה החל מיום שני בניסן.

ואם מישאל ואלצפן היו, שנטמאו בנרב ואביהוא, שמתו באחד בניסן באותה שנה,

ראוי בששים ריבוא שימותו מהם בכל יום ויהיו שם טמאי מת?!

ועוד מה זה שנותרעמו ובאו בגילוי פנים אל משה רבינו ואמרו לו: למה נגרע לבלתי הקריב את קרבן ה'? וכי לא היו יודעים שטמאי מת אסורין בקדשים, עד שהוצרך משה רבינו לשאול מה' על שאלתם?!

ותירוך הריטב"א יתבאר בהערה בגמרא בעמוד ב.

[וכמו כניסת אלמנה הפוטרת מקריאת שמע לדעת המקשן], ולא נזכר ענין הטירדא אלא שעל ידי כן אינו יכול לקיים את שתיהן.

אמנם מכל דברי רש"י בסוגיא נראה, כי הטירדא עצמה היא הפוטרת.

10. ענין זה מתבאר יותר בעמוד ב.

11. הקשה הריטב"א: תמיהא מילתא, מאי היא דמהדרי תנאי באותן אנשים מי היו, והלוא היה